

0574

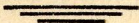
Biblioteca Asociației Mirenilor
Frăția Ortodoxă Română (F.O.R.)
Cluj - Brașov

Nr. 34

I. MATEIU

ROLUL BISERICII IN PREGĂTIREA
UNIRII NAȚIONALE

BCU Central University Cluj

1944

Tipografia „Astra“ Brașov — C-da 2963

ROLUL BISERICII IN PREGĂTIREA UNIRII NAȚIONALE

I.

Printre factorii transilvani esențiali, cari au contribuit la pregătirea și înfăptuirea unirii naționale din 1918 — al cărei sfert de veac l-am prăznuit zilele trecute cu atâta entuziasm înălțător — șocotesc că cel mai de seamă este *Biserica strămoșească*.

Când gândirea genială a lui *Mihail Eminescu* a caracterizat-o pentru totdeauna ca «*mama neamului românesc*», de sigur că nu formula o hiperbolă poetică, ci exprima o realitate etnică desprinsă din cunoașterea desăvârșită a misiunii covârșitoare, pe care ea o îndeplinise.

Desvoltarea noastră istorică verifică prezența permanentă a Bisericii în vijelioasele încordări de-a-lungul veacurilor și participarea ei cu generoase sacrificii la apărarea existenței și a destinelor naționale în hotarele pământului strămoșesc.

Biserica s'a afirmat în toate epocile, ca izvor minunat de necurmată înnoire a credințelor și

energiilor obștești, din care au țâșnit luminoase și bogate, străluciri războinice și înfăptuiri naționale nepieritoare.

De aceea, *Neam și Biserică* apar, încă din depărtata zare a vremurilor stinse, deplin contopite, formând o unitate sufletească, pe care n'au putut-o sfărâma niciuna din asprele încercări ale fatalităților istorice.

Neamul românesc a plâns și s'a bucurat pe sfintele praguri ale Bisericii sale. Iată taina vieții lui milenare.

Grație acestei instituții divine, Românii n'au putut fi clintiți de pe plaiurile lor originare, ci s'au menținut cu legea și limba lor latină, izbutind să „ducă *romanitatea* chiar dincolo de limitele până unde ajunsese puterea de expansiune a Romei imperiale“¹.

Să ne reamintim faptul însemnat, că după pierderea neatârării noastre politice din veacul al XII-lea, locul vechilor organizații voevodale, în care am trăit ca popor aici în Transilvania, l-a luat *Biserica ortodoxă*, devenind, până în ceasul eliberării definitive, suprema noastră cetate de ocrotire spirituală și de îndrumare națională.

Prin instinctul lor de conservare *Românii* au înțeles dela început, că părăsirea acestei Biserici și îmbrățișarea altei credințe ar echivala cu

1. cf. *Sextil Pușcariu*, Misiunea istorică a ortodoxiei române. Cluj, 1933. (Biblioteca F. O. R. Nr. 4.)

o trădare a înaintașilor, sortită să-i confunde în masa unor neamuri străine, pierzându-și orice urmă de pe harta omenirii, cum s'a întâmplat cu frații lor din Moravia și Galiția, Istria și Dalmația, sau chiar din Transilvania noastră.

De aceea, ne-am împotrivit cu o îndârjire fără seamăn acțiunilor brutale și persistente, care se îndreptau asupra noastră de către puterea formidabilă a catolicismului unghuresc, și este un adevărat miracol, că un popor lipsit de organizație politică, prigonit și martirizat până la exterminare, a putut eși victorios din această încheștare pe vieață și pe moarte.

Este demn de reținut, că o bulă papală din 1234, adresată regelui Bela IV-lea constată cu vădită enervare, că credința romano-catolică nu numai că nu prinde printre Români „schismatici“, cum li se spunea fără dreptate, dar ceea ce este mai dezolant chiar alte neamuri vecine sunt convertite de ei la religia și rasa lor¹.

Mărturia este din cele mai impresionante, pentru că demonstrează, în formă oficială necontestabilă, tăria sufletească nebănuită a unui neam subjugat, în lupta lui inegală cu forțele atotputernice ale Europei medievale.

De ce ne-am mira atunci, să vedem pe Români din Transilvania concentrându-și toată vieața

1. cf. *I. Lupaș*, *Istoria unirii Românilor*. București 1937 p. 24.

și nădejtile lor sub aripa cerească a Bisericii, ale cărei altare vor fi pentru ei nu numai mijloace de sfântă comunicare cu Cerul milostiv, ci în același timp vetre de lumină și de îmbărbătare pe pământul războirilor cu atâția cutropitori de seminție străină.

Ne-am strâns astfel, prin grija ei neadormită, într'o reală *solidaritate spirituală*, pe care încercările dușmane n'au putut-o frânge, fiindcă după orice lovitură nouă oțelul credinței devenea mai tare, împrumutând bisericii ortodoxe, ca instituție unică de apărare populară, un prestigiu moral indestructibil.

În tot cursul evului mediu, Românii din arcul carpatic au cunoscut tentativele viclene sau violente ale tuturor potențailor catolici, calvini sau luterani, dar ei le-au înfruntat cu un eroism neîntrecut, propriu numai popoarelor conștiente de obârșia lor mândră și de menirea lor istorică în lume. Era credința ortodoxă, în care sufletul românesc își găsea prin graiul de toți înțeles al Bisericii străbune, mângâierile vieții și rosturile existenței.

Să ne gândim, că în urma legăturilor canonice ce le avea din vechime biserica transilvană cu *Principatele de peste Carpați*, au luat ființă la noi atâtea scaune vlădicești, că timp de 400 de ani au circulat în bisericile dela Nistru până la Tisa aceleași cărți de slujbă sfântă, tipărite în aceeași slovă românească arhaică, ce-au pregătit

fără ostentație în fumul de tămâie, conștiința tot mai limpede a unității noastre de limbă și de lege.

Până și datele despre *ideea romanității* și *continuității* românești cuprinse în manuscrisele cronicarilor, și-au găsit răspândirea în popor tot prin cărțile bisericești, ale căror predoslovii vorbeau din ce în ce mai lămurit despre ele.

Astfel școala latinistă din veacul XVIII-lea n'a făcut decât să meargă mai departe, cu mijloace sporite și orizonturi noi, pe calea deschisă de către slujitorii Bisericii ortodoxe.

Nu era decât firesc, ca această *unitate religioasă*, ancorată în străfundurile invulnerabile ale sufletului românesc, și deci proprie a ne apăra contra atacurilor dușmane, să fie temeiul de granit al avansării spre bastionul unității noastre politice.

Spada lui *Mihai Viteazul*, care făurise cea dintâi unire și restaurase vechea Mitropolie din Alba-Iulia, fulgerase neamului românesc o viziune măreață, ce avea să rămână *steaua polară* a visurilor noastre de luptă și de glorie supremă.

Biserica transilvană se îndrepta spre lumina ei fascinantă cu avântul și încrederea, ce le înfipse adânc în inimile țărănimei marele Voievod cuceritor, a cărui imagine plutea de acum neștearsă prin colibele asupriților de veacuri.

Cârja arhierască la noi era totodată și un *sceptru politic*, iar acest îndoit simbol avea să fie păstrat întreg și activ de-a-lungul tuturor lup-

telor grele, până în clipa marilor împliniri naționale din 1918.

Ungurii i-au prins din vreme semnificația primejdioasă și de aceea au lovit mereu în acești cârmuitori de neam și îndrumători de biserică, creind martiri ca mitropoliții *Ilie Ioreste* și *Sava Brâncoveanul*, iar mai târziu suprimând însăși organizația bisericească prin deslănțuirea celui mai tragic războiu religios dintre Români.

Jertfele de mucenici ai credinței din epoca acelei sângerări cumplite au săpat prăpastia definitivă între Români și Unguri, constituind începutul marilor acțiuni politice, ce vor fi duse cu energie neslăbită în tot cursul veacului XIX-lea. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Robia ungurească, ce se accentua tot mai brutală, determinase pe Românii desbinați bisericește prin silnicia catolică, să facă *front comun* pe teren politic și să lupte viguros pentru împlinirea unor revendicări naționale, care să-i așeze în drepturi egale cu cele trei națiuni privilegiate ale Transilvaniei.

Formulate în celebrul *Supplex libellus Valachorum* din 1792, sub semnătura celor doi episcopi dela Sibiu și Blaj, ele vor fi susținute cu aceeași demnitate și aprigă hotărîre și în veacul al XIX-lea, când ideile napoleoniene și revoluțiile ce cuprinseseră statele Europei, au dat un curs furtunos mișcărilor de emancipare politică a neamurilor subjugate.

În toate aceste frământări pentru libertate, *Biserica transilvană* a jucat un rol proeminent, datorită de o parte autorității *Ierarhilor ei*, investiți de mult cu atributele unor conducători necontestati, iar de altă parte vredniciei *preoților* dela țară, pe care poporul s'a învățat să-i urmeze cu un devotament aproape necunoscut în istoria națiunilor străine.

Ne-o vor dovedi, pas cu pas, luptele îndârjite ce s'au desfășurat dela 1848 înainte, pe planuri largi și în ritm dramatic, cu angajarea tuturor forțelor vii ale poporului românesc, hotărit de acum, sub impulsul evenimentelor clocotitoare, să se avânte cu orice riscuri, în vâltoarea faptelor îndrăznețe și a năzuințelor inflăcărate.

Căci în 1848 au izbucnit deodată, năvalnice ca apele din munți, nu numai dorurile de libertate și de neatârnavare politică, ci și tainica năzuință sfântă către *unitatea națională* a tuturor Românilor.

Lozinca românismului integral, prin restaurarea vechiului regat al *Daciei*, era măsturisită pe față nu numai de patrioții revoluționari din Muntenia și Moldova, din Transilvania și Ungaria, ci recunoscută cu spaimă de către toți adversarii noștri de veacuri.

Așa de pildă baronul *Wohlgemuth*, guvernatorul Transilvaniei, scria într'un raport oficial chiar din 1848, aceste rânduri ironice: «În caz că restaurarea statului *daco-român* printr'un războiu, va

fi îndeplinită de către Români, acest fapt va deveni obiectul de admirație al Europei întregi»¹.

Intr'o carte recentă despre «*Anul 1848 văzut de contemporani*», apărută la Buda-Pesta, autorul ei, Emeric Deák, reproduce din archive secrete câteva scrisori ungurești, din care citez două: una adresată contelui Teleki, guvernatorul Ardealului, de către un agent din Brașov cu data de 9 Mai 1848, unde-i anunță, că de curând au sosit acolo mulți străini din Moldova, cari sunt în drum spre Blaj unde se va ține adunarea națională românească. În discuțiile lor vorbesc deschis despre intențiile de a reînființa *imperiul Dacilor*².

Fruntașul maghiar Szasz Carol scrie din Aiud, tocmai în ziua de 15 Mai 1848, primului ministru Bathyany Ludovic, că emisari exaltați de dincolo de munți visează la o *nouă Dacie*, care să cuprindă Muntenia, Moldova, Bucovina și Ardealul cu ținuturile vecine ale Ungariei, ori la o Transilvanie complet româniată. Astfel de indivizi l-au vizitat pe canonicul Cipariu și pe profesorul Pumnul la Blaj³.

Tot așa vedem ideea subliniată în rapoartele multor diplomați străini. Apoi în același an,

1. cf. H. Klima, Guvernatorii Transilvaniei. Sibiu 1943, p. 68.

2. cf. Z. Păclișanu, în Universul din 25 Noemvrie 1943.

3. cf. *Idem*, ibidem.

1848, conducătorul Saşilor, Daniil Roth, care simpatiza cu Românii, tipărea la Sibiu o broşură cu titlul elocvent: «Über die Union und nebenbei ein Wort über eine mögliche *Dako-romanische* Monarchie unter Österreichs Krone».

Ea flutura ca un şteag de luptă peste întreg pământul românesc, strângând sub faldurile lui cuceritoare milioane de tineri şi bătrâni de cărturari şi ţărani, care mai ales aici în Transilvania au confirmat, prin atitudinea lor solidară, voinţa irezistibilă de a-l vedea triumfător.

II.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cum a susţinut *Biserica* acest fascinant crez de rasă ?

Mai întâi prin participarea ei activă la revoluţia din 1848, când atâţia din *preoţii noştri* au primit roluri de prefecţi şi de tribuni, de centurioni şi decurioni, şi schimbând crucea cu spada şi-au dus cetele de lăncieri împotriva Ungurilor, zdrobindu-i în bătălii sângeroase. Să ne reamintim printre cei mulţi numai de *Simeon Balint* din Roşia şi *Simeon Groza* din Rovina, de *Nicolae Vlăduţ* din Bogata de Murăş şi *Simeon Prodan* din Măgina, cari prin isprăvile lor vitejeşti au împrăştiat atâta groază în rândurile duşmane, încât unul din comandanţii lor, contele Kemeny Farkas, rosti disperat, după înfrângerea

dela Abrud, aprostrofa rămasă de pomină : «*dracu' să se mai bată cu popii valachi*».

Tot *preoții* au fost aceia, cari în faza reacțiunii insurgenților maghiari, conduși de generalul Bem, au suferit prigoane și chinuri barbare sfârșindu-și viața în temniți și spânzurători, alături de miile de țărani cari împărtășiră aceeași soartă de mucenici pentru dreptatea românească.

Și în fine tot *clerul* celor două biserici are meritul de a fi dirijat mulțimea satelor spre *Blajul adunării naționale*, unde într'o disciplină exemplară, ce-a stors admirația comisarilor imperiali, ele s'au dovedit mature pentru dobândirea libertăților politice, formulate cu atâta bărbăție de către frunțașii lor iluminați.

Această adunare istorică, prezidată de episcopii celor două biserici, dar condusă efectiv numai de *Șaguna*, datorită înțelepciunii și popularității foarte mari de care se bucura (cum spun rapoartele comisarilor către guvern), a luat hotărâri de importanță epocală, menite a constitui, pentru câteva decenii, programul de luptă al neamului românesc¹.

Înainte de toate, Românii și-au proclamat *independența națională în cadrele unei Transilvanii autonome*, ce urma să se organizeze din nou pe temeiul concepțiilor democratice din Apusul revoluționar.

1. Vezi Al. Papiu Ilarion, Istoria Românilor din Dacia superioară. Vol. I.

Dar simultan cu acest uriaș act politic, se trecu la al doilea de egală importanță, decretându-se *restabilirea unității religioase* a Românilor din Transilvania.

Sugestia ei venise — înainte de marea adunare — din partea celor doi frunțași greco-catolici, cari erau August Treboniu Laurian și Constantin Romanul Vivu.

Cel dintâi scria profesorului Nicolae Bălășescu dela Sibiu: «de ce tăceți, de ce ședeți? Acum e timpul să se adune Românii, să se unească între sine. Lege română, fără deosebire de uniți și neuniți. Cereți arhiepiscop românesc în Transilvania. *Stricați unirea cu catolicii*»¹.

Cel de al doilea, Constantin Romanul, luând parte la consfătuirea prealabilă din 8 Mai în Sibiu, unde erau de față luptătorii ortodocși și greco-catolici, rosti o cuvântare entuziastă, invitând pe Români să înlăture desbinarea religioasă dintre ei și să fie toți una².

Ideea s'a discutat apoi la Blaj de către conducătorii clerici și mireni, cari ascultând și glasul poporului, au luat hotărîrea de a o propune adunării naționale. Aceasta cu atât mai mult cu cât *Simion Bărnuțiu*, ocupându-se în celebrul său discurs și de *așa zisa uniune dela 1700*, o con-

1. Vezi a mea: „Problema unității religioase în revoluția din 48”. București 1936.

2. *Idem*, ibidem.

damnase în termeni necruțători, afirmând că «deodată cu ea a intrat între Români o ură, care a ținut mai bine de 80 de ani».

Mulțimea întâmpinând cu aprobări însuflețite expunerile lui Bărnuțiu striga: «*dar să ne unim, să nu mai fie uniți și neuniți între Români*».

Fiind deci atmosfera generală prielnică unui asemenea act important, a doua zi adunarea națională îl proclamă în punctul al doilea al hotărârilor, spunând următoarele: «*Națiunea română pretinde ca Biserica română, fără distincțiune de confesiune, să fie și să rămână liberă și independentă de oricare altă biserică, egală în drepturi și foloase cu celelalte Biserici ale Transilvaniei*».

«*Ea cere restabilirea Mitropoliei române și a sinodului general anual după vechiul drept, în care sinod să fie deputați bisericești și mirenești. La același sinod să se aleagă și episcopii românești liber, prin majoritatea voturilor, fără candidațiune*»¹.

Această rezoluție istorică s'a luat sub președenția și cu asentimentul public al celor doi Episcopi de atunci, *Andrei Șaguna și Ioan Lemenyi*. Prin ea se refăcea unitatea noastră de credință, așa cum am avut-o timp de 17 veacuri, înlăturându-se dureroasa «*meteahnă străină*» — cum o numește Petru Maior — care ne frânse în două și abătuse peste noi atâtea vrăjmașii și nenorociri.

1. cf. *Ion cav. Pușcariu*, Protocolul adunării naționale din Blaj. Sibiu 1848.

Semnificația acestei deciziuni era cu atât mai mare, cu cât în opoziție de ceea ce se întâmplase la 1700, ea isvora acum din instinctul și voința expresă a *masselor populare*, singurele îndreptățite să hotărască valabil despre *legea* căreia doresc să-i aparțină.

În adevăr, Protocolul adunării naționale a ținut să consemneze exactitatea acestui fapt, de natură plebiscitară, prin fraza următoare: «La aducerea aminte despre vechiul drept al Românilor de a avea Mitropolie și Sinod anual, s'a proclamat de popor Mitropolia română transilvană *cu aplaus unanim*».

Urmarea a fost, că îndată după înapoierea dela Blaj, *poporul* a căutat să ducă la îndeplinire hotărîrea luată, revenind la credința strămoșească în slujba căreia au ținut să pună și bisericile cu tot patrimoniul lor — cum se constată din actele catolice contemporane¹.

Și totuși, atunci ca și mai târziu, s'a contestat că s'ar fi decretat pe Câmpia Libertății restabilirea unității religioase în sens ortodox. Dar o serie de mărturii contemporane, pe care le-am publicat într'un studiu istoric arată fără putință de controversă, că reunirea n'a fost de loc o halucinație, ci una din cele mai impresionante realități ale adunării naționale din 1848².

1. cf. A. Șaguna, Memorii la a. 1848. Sibiu 1923.

2. cf. Problema unității religioase în revoluția din 1848. București 1936. Extras din omagiu fraților Al. și I. Lapedatu.

Iată numai două din acele dovezi. Una dela *Nicolae Bălcescu*, care în Decembrie același an scria lui Ioan Ghica următoarele rânduri: «*astfel cu dogma religioasă, ce împreună toți Români șterseseră în adunarea dela Blaj astăprimăvară, caută a-i desuni*».

A doua probă, și mai concludentă, vine din partea episcopului greco-catolic *Vasile Erdelyi* dela Oradea, care în conferința episcopilor catolici ținută la Strigoniu în August 1850, sub președinția primatului Ioan Scitovski, declara colegilor săi: «*La adunarea națională din Blaj, 40.000 de Români au hotărât sub conducerea lui Șaguna, să smulgă din unire pe toți greco-catolicii, și să-unească cu sine în schismă sub un singur mitropolit*»¹.

Dacă acesta-i adevărul, vă veți întreba de sigur, cum s'a întâmplat că Români au rămas tot divizați în ordinea religioasă? Răspunsul este simplu: *Viena catolică* pusese în mișcare toate resursele ei rafinate, spre a zădărnici hotărîrea dela Blaj, fiindcă ea însemna o dărâmare completă a silniciei dela 1700, în care ne aruncașe politica de învrăjpire a Habsburgilor ultramontani.

Cu toate acestea *Șaguna*, însoțit de o delegație a națiunii, plecă dela Blaj la împăratul spre a-i prezenta într'o serie de petiții, semnate de toți

1. cf. *A. Șaguna*, Memorii la anul 1850.

reprezentanții naționali, revendicările formulate în adunarea dela 15 Mai 1848¹.

Interpretând într'un sens larg aceste revendicări, Șaguna, de acord cu fruntașii ortodocși și greco-catolici, a avut buna inspirație de a-și asocia și pe conducătorii din Bucovina, ca astfel să poată lansa ideea îndrăzneată a concentrării Românilor din toate țările Habsburgilor, nu numai din Transilvania și Ungaria.

Ei vor cere deci Impăratului și regimului central din Viena:

1. *unirea politică* a tuturor Românilor din Statele Austriei într'o singură națiune, independentă de oricare alta.

2. *administrație* națională autonomă atât sub raport politic cât și bisericesc.

3. convocarea urgentă a unui *congres universal național*, cu misiunea de a alege:

a) un conducător *politic*,

b) un conducător *bisericesc*, și

c) un *senat român*, pentru administrația națională (adică un guvern).

4. o *adunare națională* în fiecare an; și în sfârșit

5. Impăratul să ia titlul de *mare duce al Românilor*.

Iată așadară, afișată de organele autorizate ale națiunii, lozinca unei uniri atât politice cât și

1. Vezi N. Popea, Memorialul Arh. și Mitr. A. Șaguna. Sibiu, 1889. vol. I.

religioase, ce depășia limitele Transilvaniei, spre a îmbrățișa pe toți Români din Impărăția austriacă.

În motivarea acestui postulat semnatarii aduc un argument din cele mai impresionante, vrednic de a fi citat aici. Ei spun: „națiunea română, locuitoare în cele mai depărtate margini răsăritene ale Monarhiei și înconjurată de alte vițe de popoare, a venit la convingerea că ea în toată întinderea ei are a fi considerată *ca un trimis înainte* al popoarelor cultivate din Europa, și ca un mijloc de legătură al civilizației apusene cu cea răsăriteană“.

„Mai vârtos națiunea română din monarhia austriacă a venit la conștiința, că ea prin numărul ei, prin pozițiunea ei geografică, prin identitatea originii, a limbei, a uzanțelor și a religiei *cu locuitorii Principatelor dela Dunăre*, e chemată a fi un mădular tare al Monarhiei austriace, atât pentru susținerea echilibrului necesar între diversele vițe de popoare din internul Monarhiei, cât și pentru introducerea unei *influențe*, Austriei neapărat necesare, în răsăritul Europei“¹.

Observați, cu câtă superioară intuiție politică este înfățișat românismul, ca o avangardă a națiunilor europene și factor de coeziune între civilizația din apus și răsărit, dar mai ales este de remarcat accentuarea comunității noastre de viață

1. cf. II. Pușcartu, *Mitropolia Românilor gr.-or. din Transilvania și Ungaria*. Sibiu 1900 p. 14 (documentele).

cu frații de peste Carpați, care dă *o nouă formulă de unire*, aproape integrală, cuprinzând pe toți Români din Transilvania, Bucovina, Moldova și Muntenia, al căror bloc puternic ar îndeplini o importantă și necesară funcțiune europeană aci în răsăritul Europei, întocmai cum o face astăzi cu atâta vrednicie și eroism.

Adevărat, că această unire a neamului românesc era concepută în cadrele imperiului habsburgic, dar dacă ea s'ar fi realizat atunci, nu era de loc exclus ca forța acestui bloc politic, căruia fruntații țineau să-i adauge *și țările românești*, deci de 10 milioane de Români, să înlătore tutela Austriei, când ea a fost bătută în războaiele din 1859 și 1866, și astfel să anticipeze cu cel puțin 50 de ani ziua memorabilă dela 1 Decembrie 1918.

Dacă lucrurile nu s'au întâmplat așa, rămânea totuși faptul de mare valoare morală, că în 48 *ideea panromânească* a fost pusă cu tot curajul și fără nicio reticență în fața factorilor politici ai monarhiei austriace, că impulsurile ei au pătruns în conștiința națiunii ca o supremă poruncă de rasă, ce va flutura permanent pe bolta speranțelor românești.

Diplomația vieneză își dădu seama repede, că dacă pentru moment proiectul unirii Românilor ar servi admirabil cauza Dinastei împotriva Ungurilor rebeli, în schimb consecințele ei mai îndepărtate ar duce inevitabil la desmembrarea Monarhiei. De aceea, nu numai că nu l-a acceptat, dar a

recurs la măsuri imediate ca el nici măcar parțial să nu se poată realiza, cum a fost cazul zădărnirii unității religioase, hotărâtă de adunarea națională dela Blaj.

Rămâne însă bine stabilit că în mișcările din 48, când s'au trasat principiile directive ale politicii românești, postulatul *unității noastre integrale* a fost susținut, mai presus de oricine, de către *Biserica strămoșească*, atât prin *Andrei Șaguna*, șeful politic ales al Românilor din Transilvania, cât și prin *preoțimea lui*, expresie fidelă a simțirilor populare.

Alături de ei luptase la început cu același avânt și Clerul din *strana cealaltă*. Intervenind intrigile străine, care au izbutit să torpileze atunci năzuințele românești, preoțimea *greco-catolică* a fost silită să-și frâneze sentimentele de rasă, cari însă mai târziu — încălzite de duhul înțelegerii și al dragostei de frate — și-au reluat sborul, secundând fără șovăire acțiunile politice de mare amploare, în care se angajase neamul întreg față de dușmanii lui neîmblânziți.

III.

Andrei Șaguna, călăuzit de simțul lui politic realist, n'a înțeles să se resemneze în urma căderii vastului plan de unire națională din 48, ci și-a propus și a urmărit, în epoca absolutismului, măcar *unitatea bisericească* a Românilor ortodocși din

statele Austriei în cadrele vechei Mitropolii dela Alba-Iulia.

Indată ce Curtea vieneză și opinia publică au luat cunoștință de acest plan, el fu întâmpinat cu aceeași teamă și împotrivire. Astfel ziarul *Wanderer* din capitala Imperiului dădu alarma, spunând că dacă în Sibiul german, care se află la porțile *Valachiei*, ar lua ființă o Mitropolie pentru toți Românii din Austria, s'ar naște numai decât, printr'o trăsătură de condeiu, *Daco-România*. Și autorul încheia timorat cu aceste cuvinte, menite a impresiona cârmuirea politică: «*O mitropolie daco-română în Transilvania înseamnă că Orientul este pierdut pentru Austria*»¹.

Iar mitropolitul sârbesc *Raiacici*, tipărind tot la Viena o broșură germană, scria plin de răutate: „dacă mitropolia aceasta s'ar restaura în forma dorită de *Șaguna* și de aderenții săi, cuprinzând adecă și Episcopia Bucovinei, *ar trebui să stea în perspectiva celui mai apropiat viitor și un imperiu daco-român*. Și ce ar zice atunci Austria, Rusia și Turcia?»²

Urmarea a fost, că și acest proiect de unire românească se izbi de rezistența Vienei catolice, silind pe *Șaguna* să se limiteze numai la strângerea

1. cf. *I. Lupaș*, în Anuarul Inst. de Istorie Nat. Cluj 1926 a. III. p. 12 nota 1.

2. cf. *Antwort auf die Angriffe einiger Romänen etc.* Viena 1851 p. 44 citată de *Lupaș* în *Mitropolitul A. Șaguna* p. 118.

Românilor ortodocși din Transilvania și Ungaria sub aripile unei *Mitropolii autonome*, pe care după lupte neînchipuite o dobândi în 1864, dar datorită exclusiv prestigiului personal extraordinar de care se bucura la Curtea împărătească.

Din toate acestea se desprinde limpede adevărul, că cel mai strălucit promotor al *ideii de unitate națională*, în această perioadă de redeştere politică, a fost *Andrei Șaguna*, care timp de un sfert de veac și-a risipit talentul inegalabil încercând să ducă la îndeplinire oricare din formele posibile ale idealului românesc.

Este aceasta una din vrednicile excepționale, ce nimbează fruntea Ierarhului providențial, fiindcă gândurile lui au străbătut, prin cele mai felurite mijloace, *în toate satele Transilvaniei*, constituind îndreptarul lor sfânt în sbuciumul încordărilor viitoare.

De acum înainte toate acțiunile politice și bisericesti, culturale și economice, desfășurate în slujba neamului, deși nu mai accentuau pe față suprema năzuință a *Unirii*, se îndreptau totuși cu luciditate și perseverență spre culmile ei mântuitoare.

Ce-a însemnat oare înființarea «*Astrei*» din 1861, decât fapte de fericită intuiție a lui *Șaguna*, care văzându-și zădărnice planurile lui de unire, a găsit *formula culturală* în cadrul căreia Românii se puteau întâlni pe deasupra divergențelor politice și profesionale, spre a colabora în spirit

frătesc la atingerea acelor obiective înalte, care erau în mintea și în inima tuturor.

Ce au fost *Seminariile* și *Gimnaziile* confessionale, decât arsenalele minunate unde sau format cei mai mulți din cărturarii noștri luptători, și de unde au ieșit cu o conștiință națională înflăcărată, îndeosebi *preoții* și *învățătorii* satelor, adevărații apostoli de fiecare clipă ai cauzei naționale.

Și în fine să ne gândim, ce-a însemnat pentru evoluția noastră politică, acel *democratism admirabil*, practicat timp de 70 de ani de către *Biserica ortodoxă* sub scutul *autonomiei*, care a pregătit poporul pentru viața constituțională modernă, și a dat posibilități largi conducătorilor lui, clerici și mireni, să transforme sinoadele și congresele anuale în adevărate parlamente, unde se desbăteau cele mai însemnate probleme de existență națională.

Nicăeri programul politic al neamului românesc, rezumat în *independența Transilvaniei*, nu și-a găsit o școală mai bună și susținători mai pregătiți decât în aceste adunări ortodoxe, devenite în special pe vremea pasivismului, obiect de interes general atât dincoace cât și dincolo de Carpați.

Căci după moartea lui *Șaguna*, Ungurii întărâțați de rezistența pasivă a partidului național român, trec la ofensiva de distrugere a ființei noastre etnice, îndreptându-și armele perfide mai ales contra *instituțiilor culturale*, născute din

inițiativa și sub ocrotirea *Bisericii*. Era războiul condamabil al maghiarizării violente, cu orice mijloace imaginabile, a poporului majoritar din Transilvania, socotit cel mai primejdios pentru viitorul egemoniei maghiare în acest colț de țară, așa de mult orientată spre *Țările românești*.

O izolare totală de ele n'o puteau concepe adversarii noștri, decât printr'un proces de *asimilare forțată*, deci rapidă, nătângă și brutală, care coplesindu-i din toate părțile, să smulgă Românilor orice posibilități de apărare serioasă și hotărîtă a existenței lor politice.

Se deslănțui astfel cea mai dramatică dintre toate bătăliile înregistrate de istoria noastră, fiindcă ea a ținut exact 50 de ani, dela 1868—1918, angajând în încheștarea ei formidabilă toate, dar absolut toate forțele vii ale națiunii, și ceea ce face mândria noastră mai ales pe acelea ale *maselor populare*.

S'a văzut atunci, în uimirea țărilor care ne priveau de aproape sau de departe, cum un popor scăpat abia de 2 decenii din întunericul iobăgiei milenare, a sărit cutremurat de primejdia ce-i amenința *sufletul* lui însuși, exprimat în sfintele altare ale *legii și limbii strămoșesti*, și în ciuda sărăciei și prigoanelor, el se hotărăște la acte de jertfă și fapte de luptă atât de înălțătoare, cum nu le-a cunoscut niciodată viața noastră națională.

Era gigantica bătălie a *spiritualității ardelenne*, care luase proporții vaste de mobilizare

totală, tocmai pentru că ea a fost condusă de prestigiul și autoritatea sacră a *Bisericii românești* de amândouă nuanțele.

Ele au luptat cu elan și bărbăție, într'o nobilă emulație paralelă și uneori de solidaritate mișcătoare, fiindcă în cumpăna sorții se găseau interesele vitale ale aceluiași neam, amenințat de același dușman comun.

De aceea, evocând de preferință câteva fapte din lupta *Bisericii ortodoxe*, o fac pentru că-i cunosc mai bine trecutul, adăugând imediat, că aproape fiecareia din acțiunile acesteia îi corespunde una similară din strana stângă, și deci nu poate fi vorba de vreo ignorare a meritelor ei.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

IV.

Destinele Bisericii în această epocă furtunoasă erau conduse de către Mitropoliții *Miron Romanul* și *Ioan Mețianu* deoparte, iar de cealaltă ele se găseau în mâinile Ierarhilor *Ioan Vancea* și *Victor Mihalyi*.

Cele mai grele și mai îndelungate lupte îi revin fără îndoială lui *Miron Romanul*, nu numai pentru că își simțea răspunderi mai mari, ca reprezentant al majorității poporului românesc, ci și pentru motivul că dârzenia lui națională îl pusese în dușmănie acută cu toate guvernele maghiare.

Om cult și talentat, el nu înțelegea să sacrifice nimic din moștenirea lui *Șaguna*, fiindcă ea

cuprindea temeurile existenței noastre și ideile înțelepte ale dezvoltării românismului transilvan sub regimul dualismului, ce ne dăduse pe mâna Ungurilor.

Spre a ne da seama de gândirea lui politică *general românească*, voiu cita aici ca o prefață caracteristică a personalității sale, discursul amplu, de mare răsunet, pe care-l rosti în 1878 la Viena în *ședința delegațiunilor* — un fel de senat al imperiului austro-ungar — cu prilejul anexării *Bosniei și Herțegovinei*.

Afișând o cutezanță, ce putea fi stigmatizată ca trădare de patrie sub cârmuirea lui Coloman Tisza, zdrobitorul de naționalități, *Miron Romanul* a ținut să vorbească cu toată căldura despre *România*, țara de rasă latină, pe care Rusia panslavistă — a cărei onoare militară o salvase în războiul cu Turcii — vroia s'o scoată din poziția ei însemnată dela Dunăre, unde o așezase un interes de echilibru european, spre a-i da în schimb pământul arid și nesigur al Dobrogei. Căci — spunea Mitropolitul cu o intuiție profetică a zilelor de azi — *Rusia* este inamicul declarat al libertăților și al constituționalismului și de aceea, extinderea peste măsură a puterii sale spre Apus înseamnă, în orice împrejurări, un pericol de care trebuie să ne îngrozim¹.

1. cf. *T. V. Păcășian*, Cartea de aur. Sibiu 1913. VII. p.

Discursul a fost comentat în articole elogiase de toată presa vieneză, iar Impăratul ținuse să-și manifeste complăcerea invitându-l pe mitropolitul sibian la un dineu de gală în saloanele din Schönbrunn.

Dovedind o pătrundere fină a evenimentelor europene, nu-i era de loc greu mitropolitului *Miron Romanul* să prindă just sensul politicii interne ungurești și astfel să-și concentreze toate energiile împotriva avalanșei de *legi șoviniste*, ce se rostogoleau turbate peste Biserica românească și instituțiile ei de cultură.

El va combate, rând pe rând, toate aceste atentate la bunurile noastre spirituale, prin *Memorii* competente, neîntrecut redactate ca formă și fond, trimise *Guvernelor*, prin număroase *discursuri*, rostite cu demnitate și eleganță în Casa Magnaților din Budapesta și prin *deputațiuni* conduse, după tradiția șaguniană, la Impăratul din Viena.

Iată mai întâi *legea școlară din 1879*, venită ca o ripostă la *independența României* cucerită sub zidurile Plevnei, care făcea *obligatorie* limba maghiară în școlile noastre primare și îndatora pe toți învățătorii de lege veche să treacă examen din această limbă, sub sancțiunea demiterii lor din învățământ.

Mitropolitul *Miron* spunea magnaților cari îl ascultau, că țărani noștri n'au nevoie de limba maghiară decât în comunele unde trăesc la oaltă

cu Ungurii; aici însă o învață nesiliți de nime-
nea. Iar în regiunile pur românești, impunerea
limbii maghiare ar fi nu numai un lux în dauna
celorlalte materii de învățământ, *ci și o încercare
absolut zadarnică*. Lipsa cea arzătoare a popo-
rului nostru nu este de loc limba maghiară, ci
degrevarea lui de sarcinile publice apăsătoare, spre
a se putea ridica pe scara culturii, de care a
fost despoiat atâta vreme.

Totuși, cum era de prevăzut, legea s'a votat
cu entuziasm patriotic, fiindcă servea ideea gran-
domană a maghiarizării. .

In 1882 guvernul prezenta, de astădată ca
o replică la proclamarea *regatului României*,
proiectul de lege al *școlilor secundare*. El mergea
ca tendință mult mai departe decât cele din 1879,
fiindcă schimba radical sistemul anterior și des-
ființa drepturi câștigate de către naționalități.

Nu se mai admiteau pe viitor decât licee
cu limba de predare *maghiară*, profesorii confe-
sionali, indiferent de specialitatea lor, trebuiau
să dea examen de capacitate și din limba ma-
ghiară în fața unei comisii de stat; limba re-
giunii devine acum numai o materie facultativă,
din obligatorie cum fusese până aci în liceele
statului; liceelor confesionale li se *interzice* pri-
mirea subvențiilor de peste hotare, dispoziție ce
lovie evident școlile noastre din *Brașov*, căci celor
săsești și maghiare catolice li se îngăduia chiar
prin lege.

Gravitatea acestor măsuri a pus în mișcare amândouă Bisericele românești, cari au redactat memorii, au organizat întruniri de protestare și campanii de presă, ca în sfârșit să se ia o atitudine din cele mai hotărâte în parlamentul țării.

De astădată, apărarea intereselor românești în Casa magnaților a rămas exclusiv în sarcina mitropolitului *Miron Romanul*, care s'a achitat de răspunderea imensă ce-i revenea cu o vrednicie în adevăr eroică.

El luase cuvântul de 27 de ori, fapt extraordinar și unic în analele parlamentarismului român ardelean, demonstrând caracterul șovinist și antipedagogic al legii, care știrbește autonomia Bisericii și tinde la desființarea școlilor secundare de sub conducerea ei.

Cuvântările Ierarhului din Sibiu au avut un mare răsunet în rândurile națiunii, care luase cunoștință de ele din presa națională.

Dar Mitropolitul interveni, cu adevărată dragoste de frate, și pentru salvarea drepturilor liceului grănițaresc din *Năsăud*, pe cari legiuitorul căuta să i le răpească, mânat evident de același gând hain al cutropirii lui¹.

În *Memoriul* ce-l prezentase guvernului cu prilejul acestui proiect de lege maghiarizant, șeful bisericii ortodoxe ținea să asigure pe adversari, că astăzi „în toate clasele naționalităților nemaghiare

1. cf. T. V. *Păcățian*, Cartea de aur, vol. VII. p. 130.

conștiința națională este atât de dezvoltată, *încât ea nu mai poate fi sugrumată prin nicio măsură și niciun sistem*. De aceea, orice încercare în acest sens înseamnă o greșală politică, sortită să aibă urmări dăunătoare pentru liniștea cetățenilor și interesele superioare ale statului¹.

Polemica parlamentară aprigă, pricepută și intransigentă dusă cu ministrul *Trefort*, un francez renegat, a stârnit o impresie adâncă în toate cercurile și însăși presa ungurească fu nevoită să recunoască deschis, că Mitropolitul valah susținea o adevărată luptă de *Sisiph*².

După câțiva ani, războiul cultural începe din nou și încă în proporții sporite, datorită *altei serii de legi* pe care Budapesta le arunca în obrazul Românilor. *Biserica* își cheamă iarăși credincioșii la întruniri de protestare, sinoadele discută îngrijorate, ziarele se agită, iar Episcopii ambelor confesiuni pășesc în frunte spre a-și apăra cetățile primejduite.

Astfel îl vom vedea pe mitropolitul *Miron Romanul*, urmat de sufraganii săi, împotrivindu-se în Casa magnaților cu aceeași tenacitate și conștiință românească, *legii pentru grădinile de copii* în 1891, fiindcă se decretau și ele pepiniere de înstrăinare; în 1893 *legii de salarizare* a învățătorilor confesionali, care sub pretexte umanitare

1. *Idem*, ibidem v. II, p. 84.

2. *Idem*, ibidem, vol. VII, p. 133.

stipula măsuri de închidere a școlilor noastre și de înlocuire a lor cu școli ungurești. Sugestiile cele mai grave îi venea băncii ministeriale din partea *contelui Apponyi*, care ținu să-și manifeste de pe atunci dușmănia ireductibilă împotriva Românilor.

De astă dată, pe câmpul de bătaie era prezentă *numai Biserica ortodoxă*, și Ierarhii ei au știut să-și împlinească datoria cu aceeași demnitate națională, mitropolitul *Miron* izbutind prin intervenția lui să înlătore dispoziția revoltătoare, care obliga parohia, cu școala desființată de guvern să-și treacă fondurile pentru susținerea celei maghiare. În 1894 și 1895, venind la ordinea zilei legile despre *secularizarea actelor de stare civilă*, pe cari tot numai Biserica ortodoxă le-a combătut, mitropolitul *Miron* le supune în Casa magnaților unei critice agere, arătând că ele vor da naștere la conflicte acute între Biserică și Stat, de oarece este o profundă eroare a se crede, că pe calea aceasta se va promova himera «*nașiu-nei politice maghiare unitare*».

Dar ceea ce constituie titlul de glorie al mitropolitului *Miron Romanul*, și prin el al Bisericii ortodoxe, este *faimoasa circulară* dată cu prilejul *festivităților milenare maghiare*. Puțini cunosc acest splendid document istoric, despre care merită să se vorbească cât mai des atât tineretului cât și opiniei noastre publice.

Guvernul *Banffy* — cel care înscenase *pro-*

cesui Memorandului — cu gândul de a câștiga simpatiile pierdute ale Apusului și a teroriza naționalitățile, organizase în 1896 niște serbări fastuoase spre a comemora 1000 de ani dela așezarea maghiarilor pe aceste plaiuri. La desfășurarea lor solemnă din Budapesta, participarea *Arhierilor români* fusese impusă în mod expres și fără putință de echivoc.

Mitropolitul *Miron* căzu pe gânduri. Mentea lui depăna istoria acestor 1000 de ani și din descifrarea ei înfrigurată i se contură, dureroasă și tulburătoare soarta tragică a neamului românesc. Putea el oare să îmbrace haine de sărbătoare și să alerge la ospățul călăilor săi?

Aceasta ar fi însemnat o ratificare inconștientă a regimului politic ce ne extermina, și cea mai rușinoasă degradare morală a unui popor, pe care-l conducea.

Fără a se intimida de urmările grele, ce-i puteau zdruncina iremediabil situația publică, el se hotărî să urmeze numai glasul conștiinței și al demnității naționale.

Refuză deci să se ducă la Budapesta și în același timp adresează Românilor din Transilvania o *circulară vibrantă*, menită a fi citită poporului de pe toate amvoanele bisericilor noastre. Pastorală poartă data de 10 Aprilie 1896. Iată câteva din pasagiile ei:

«O împrejurare este constatată, anume: *că niciunul din popoarele nemaghiare, dar compacte,*

ale Ungariei, nu voește să se contopească în rasa dominantă maghiară, nici să dispară sub nomenclatura generală de națiune politică unitară; ci ținând mult la vechiul lor caracter național vreau toate să-și conserve sub scutul legilor acel caracter, care se manifestează în limba, în religia și în datinele fiecăruia“.

Ce privește în special sfânta noastră biserică ortodoxă națională, ai cărei fii și conducători sunt din partea Statului nu numai invitați, ci chiar *constrânși* să participe la festivitățile milenare, — nu pot suprima declarațiile auzite că *pentru ei este absolut imposibil să participe la aceste festivități*, câtă vreme au înaintea ochilor multe dovezi, vechi și nouă, despre ignorarea aproape totală a intereselor noastre de existență“.

Apoi Mitropolitul continuă cu acest îndemn bărbătesc: *«deși nu avem motive de a ne însufleți pentru aceste festivități în măsura cum o fac alții, cel puțin să ne aranjăm și noi pe timpul acestora o sărbătoare proprie; să ne adunăm în sfintele noastre biserici și acolo recugetând la cele ce s'au petrecut cu noi în țara aceasta din timpurile cele mai vechi, să mulțumim lui Dumnezeu că pe lângă toate suferințele din mileniul trecut ne-a învrednicit să vedem încă păstrat tezaurul nostru cel mai prețios: Biserica și naționalitatea noastră, cerându-i într'una preaputernicul ajutor la păstrarea lor și pe viitor“.*

Așa a vorbit Mitropolitul Românilor în fața celei mai sfidătoare manifestații politice a dușmanilor noștri!

El a fost *singurul* dintre toți conducătorii politici și bisericești, care a îndrăznit atunci să înfrunte cu un curaj admirabil, odioasa îngâmfare maghiară și să salveze *onoarea* neamului său prigonit.

Imaginați-vă o clipă răsunetul nebănuț, ce l-a produs în clasele noastre sociale gestul eroic al Ierarhului, care stigmatizând bachanalele minciunei milenare ungurești, îndemna neamul să i se răspundă cu praznicul sever al *demnității românești*.

Cu aureola acestui act de mândrie singulară s'a coborât în groapă, după 2 ani, *Miron Romanul*, lăsând în urma sa o nouă involburare a conștiinței naționale și o mai sporită solidaritate de rasă în fața atacurilor crâncene ce ni se pregăteau.

V.

În adevăr, guvernele maghiare, tot mai amefite de narcoza maladivă a unui stat grandios de pură esență turanică, s'au precipitat în curând pe aceeași pantă sinistră de suprimare a naționalităților.

Disprețuind opinia publică europeană, care-i condamnase în procesele *Replicei* și *Memorandului*, antreprenorii șovinismului zănatic s'au re-

pezit asupra noastră cu alt potop de legi, spre a da lovitura de grație instituțiilor de cultură ale Românilor din Transilvania.

Lăsând la o parte proiectul de înglobare a Bisericii *greco-catolice* în autonomia catolică *maghiară*, față de care reprezentanții Blajului au protestat cu energie în conferința lor dela Cluj din 1897, trecând și peste acțiunea viguroasă a ambelor Biserici din 1898, împotriva *legii congruei*, care nu era decât un mijloc de corupție politică a preoțimii noastre, ne vom opri la ciclul nefast de *legi școlare dintre anii 1904—1907*, care prin draconismul lor fără pereche în vreun stat cult, își propuneau să sape mormântul cetăților noastre de respirație spirituală și de îndrumare națională.

Biserica, sub a cărei conducere se găseau școlile, se simțea firește cea dintâi obligată să pornească, și de astă dată, la preîntâmpinarea loviturilor grele, ce depășau cu totul pe cele precedente, prin cutezanța și brutalitatea lor.

Astfel *proiectul Berzeviczy* din 1904 stabilea, că în școlile primare românești, elevii, după 6 ani de instrucție, trebuie să-și însușască limba maghiară în așa măsură, încât să scrie *corect*, să citească *fluent*, să socotească repede și să vorbească *precis* în acest idiom. Iar în cei din urmă trei ani de școală (numită de repetiție), instrucția se va face *exclusiv* în limba maghiară. Chiar și *religia* trebuie predată în graiul acesta. Controlul progresului realizat revine *primpretorului (!)*.

Așadară, o maghiarizare completă, echivalentă cu desființarea școlilor noastre confesionale.

Mitropolitul *Ioan Meșianu* dela Sibiu, combatând cu legitimă indignare asemenea aberațiuni pedagogice și ghilotinări politice, își încheia cuvântarea cu următoarea declarație bărbătească:

«Nu este putere în lumea aceasta, care ar putea sili Biserica mea să-și părăsească limba, căci prin aceasta ea însăși și-ar pronunța sentința de moarte».

Intervenind pe neașteptate disolvarea Parlamentului, proiectul Berzeviczy căzu și el, dar vai numai pentru scurtă vreme, căci după trei ani de zile, ideile lui aveau să fie reluate, în forme mult înăsprite, de către faimosul *conte Apponyi*, cel mai periculos dușman, prin talentele ce le avea, al neamului românesc.

Vom anticipa, că *legea lui școlară din 1907* a fost piatra de încercare a rezistenței noastre naționale, fiindcă, în afară de procesul Memorandului, nu s'a văzut niciodată o mai puternică și mai navalnică desfășurare de energii românești.

Un vânt de revoltă stârnise toate sufletele, și n'a rămas sat pe întinsul Transilvaniei, care să nu se ridice fulgerător, ca în ceas de cumpănă mare, împotriva atentatului năpraznic ce ni se pregătea.

De altfel guvernul fusese rău inspirat, când își alesese acest moment pentru lovitura sa, probabil iarăși ca o replică furioasă la actele mă-

rețe concretizate atunci în inaugurarea *noului palat al Asociațiunii*, în sfințirea grandioasei *Catedrale din Sibiu* și în organizarea neuitatei *expoziții jubulare dela București* din 1906. Căci toate trei evenimentele au fost nu numai probe eclatante de vitalitate și creație românească, ci în același timp și prilejuri unice de înfrățire națională și de întărire a credinței noastre în minunea ce avea să vie odată, luminoasă și vrăjită, prin jertfele tuturorora.

Iată starea de spirit, în care ne-a găsit legea școlară din 1907 și ea explică perfect mobilizarea unanimă și îndârjirea extraordinară ce i le-a opus, fără șovăire, națiunea lovită în drepturile ei la viață și libertate.

Căci, ce urmărea contele *Apponyi*? Stabilind în folosul învățătorilor salarii pe cari sărăcia țăranilor noștri nu le putea suporta, școalele aveau să fie închise sau silite să recurgă la *subvenția de stat*, însă aceasta cu prețul *maghiarizării lor*. Căci o școală confesională subvenționată era cu totul la discreția guvernului, care-i dirija toate funcțiunile peste capul Bisericii, iar cele care refuzau darul danaic, întreținându-se prin mijloace proprii, n'aveau nicio siguranță de viitor, pentru că ministrul își rezervase dreptul să le *desființeze* sub pretextul diabolic al atitudinii „*ne-patriotice*” fie a învățătorului, a comunei parohiale sau chiar a Episcopiei însăși.

Cu un cuvânt, școlile valahe trebuiau să piară!

Biserica s'a alarmat din nou, clerul și poporul s'au întrunit în adunări de protestare așa de număroase, cum nu le-a văzut niciodată Transilvania, iar *Chiriarhii* celor două confesiuni vor căuta iarăși, prin memorande și discursuri în Casa Magnaților, să împiedice dezastrul spre care eram târiți.

De astă dată ei n'au mai rămas singuri pe frontul dușman. Din fericire, partidul național renunțând în 1905, după aproape 40 de ani, la regretabila idee a pasivității politice, a izbutit să trimită în Parlamentul ungar mai întâi 8, apoi în 1906 un număr de 15 deputați. Prin ei, și după indicațiile *Bisericii*, legea lui Apponyi avea să fie supusă în *Cameră* unui foc concentric și necruțător, care a pus în evidență proaspăta și irezistibila forță de luptă a *sufletului românesc*. Ne amintim cu emoție și mândrie această ofensivă formidabilă, plină de clipe vibrante și scene furtunoase, de apologii demne și rechizitorii crude, ce se desprindeau din torentul năvalnic al zecilor de discursuri rostite cu elan și îndemănare, de către deputații noștri. *Vasile Goldiș*, eminentul om de școală, bătuse atunci recordul, luând cuvântul de 22 de ori.

Bătălia aceasta de clasă mare s'a înscris ca o pagină de glorie în analele Românismului transilvan, fiindcă a dat un impuls uriaș însuflețirii poporului nostru și a oferit un nou prilej străinătății de a condamna, prin personalități celebre,

intolerabila politică de opresiune a statului unguresc.

Cu toate acestea, o zodie rea instiga Budapesta să persevereze orbește pe drumul prigoanelor barbare și-al urilor de moarte. Neuitatele *serbări semicentenare ale Astrei* din Blajul anului 1911 „cari au fost afirmații răspicate ale credinței în noi înșine, în unitatea și în solidaritatea românească” (Iorga) — dovezi uluitoare că nici lex Apponyi nu ne poate frânge — însemnau probabil postavul roșu al unei alte lovituri demente din 1912: *înființarea episcopiei greco-catolice maghiare din Hajdudorog*. Prin ea 100,000 de Români erau smulși de sub autoritatea bisericii blăjene și înglobați cu forța în cea nouă de limbă maghiară.

Lumea a tresărit în fața acestei temerități incalificabile, o mare adunare avu loc la *Alba-Iulia*, unde cei mai distinși luptători mireni ai Blajului au ținut să protesteze, prin glasul lui *Iuliu Maniu*, în următorii termeni de gravitate excepțională :

„Au dreptul Domnitorul și Papa să facă oricât de multe episcopii, dar n’au dreptul să bage în sufletul nostru, suflet unguresc. Pentru că dacă ar încerca asta, *noi am rupe pecețile documentului*, așa cum a spus Atanasie”¹.

O întinsă agitație în presă, dusă de cele mai autorizate condeie unite, combătea cu revoltă

1. cf. ziarul *Românul* din Arad, p. 108—912.

această pernicioasă „*episcopie a haiducilor*“, cum o poreclise *Nicolae Iorga*, și ea culmina în cuvântul de ordine rostit de regretatul *Ștefan Cicio Pop* care spunea: *Roma a rupt pecețile*; cel mai natural lucru este dacă contractantul înșelat începe a chibzui cum să scape din primejdiile ce-l amenință prin aceea, că contractul, care-i garanta legea, slujba bisericii, liturghia, ș. a. s'a *călcat*¹.

Papa însă n'a cedat amenințărilor, ci a consacrat Episcopia maghiarizantă, fără ca „pecețile“ să mai fie rupte de către cei sacrificați. Norocul vroi, ca după 6 ani de iad unguresc, sacrilegiul să fie răzbunat de către *statul ortodox* biruitor, care spulberă din primele zile de unire această închisoare a sufletelor românești.

Iată-ne ajunși acum la ultimul și cel mai scelerat act al politicei maghiare împotriva noastră: *Zona Culturală din 1917*. Nu voi insista asupra ei, fiindcă v'a evocat-o cu amănunte impresionante, tot din acest loc, vechiul meu prieten Pavel Roșca.

Voiu sublinia doar, că printr'o singură trăsătură de condei *Biserica era despoiată de 2400 de școli*, dimpreună cu învățătorii lor și cu toate clădirile școlare, spre a fi puse integral în slujba maghiarizării violente.

Ucazul acesta sălbatec, căruia nu-i veți găsi corespondentul în niciun stat civilizat din lumea

1. cf. ziarul *Românul* din Arad, p. 233—1912.

întreagă, a fost motivat într'o adresă oficială către Mitropolitul Sibiului în chipul următor:

„Este absolut necesar pentru țara și monarhia noastră, să înălțăm față de România o frontieră de apărare nu numai strategică, ci și una politică și culturală“.

Deci, nu una temporară, pe durata războiului, cum se apăra ipocrit contele *Apponyi*, într'o polemică ce am avut-o cu el la *Uniunea interparlamentară în 1926*, ci permanentă și definitivă, care să ne separe mai întâi cu ziduri înalte de Regatul liber, iar după aceea să ne transforme prin silnicie asiatică în maghiari autentici cu pinteni de pustă.

In alte vremuri de restriște nu s'ar fi putut răspunde unui asemenea atentat, decât cu o revoluție disperată. Ea era inutilă acum, când *România* deslănțuise *războiul pentru unitatea națională* împotriva Austro-Ungariei, și acest conglomerat politic perimat începea să troznească din toate încheieturile lui putrede. Românii din Transilvania, și în deosebi *țărănimea*, cu instinctul ei sănătos, erau absolut convinși, că adversarii noștri vor fi zdrobiți, iar cu ei deodată are să se prăbușească în ruine și această infamă „*zonă culturală*“.

De aceea, *Biserica* departe de a se mai îngrijora, ci privind soarta școlilor sale în perspectiva largă a evenimentelor mondiale, la cari sângele românesc dădea o contribuție atât de im-

portantă, luă o atitudine de împotrivire și de temporizare, care după câteva luni numai, i-a adus mântuirea întrezărită.

Nu vom uita însă, că în cursul războiului desrobitor, *Biserica transilvană*, conștientă de ceasul istoric ce hotăra soarta neamului întreg, s'a ridicat pe cele mai înalte culmi ale misiunii ei spirituale și naționale, stând fără frică alături de *sufletul* milioaneilor de țărani, încălzind sfintele lor nădejdi de libertate și consimțind la jertfe atât de grele, cum nu i s'au cerut niciodată în trecutul nostru sbuciumat. Amintiți-vă că *preoțimea* și *învățătorimea* noastră au fost factorii cari în 1916, talmăcind sentimentele poporului, au salutat cu entuziasm delirant pe dorobanții sfărâmați de granițe, că ei au suferit cu miile, alături de soțiile și copiii lor, alungările dela vetre și durerile pribegiei, chinurile internărilor și groaza pușcăriilor, lanțurile criminalilor și schingiuirile jandarmilor, până la teroarea neagră a condamnărilor la moarte.

A fost un cumplit calvar al patimilor crunte, pe cari suportându-le cu lacrimi reținute și eroism sublim, ei le-au transformat în raze de martiri, împrumutând noi lumini de glorie celei mai sacre instituții naționale a Românilor din Transilvania.

Iar când goarnea izbăvirii sunau pe toate plaiurile *alarma revoluției*, tot preoțimea mucenicilor de veacuri a pășit «*cu crucea 'n frunte*», spre a duce în glas de clopote poporul româ-

nesc la dumnezească biruință din Alba-Iulia zilei de 1 Decembrie 1918.

Strălucirea ei neperitoare se împletește pe veci cu destinul *Bisericii noastre*, pentru că mai presus de oricari alți factori, ea a exercitat cea mai veche, mai bogată și mai prestigioasă înrâurire asupra *conștiinței populare*, pregătind-o în sfințenia altarelor străbune, pentru taina cea mare a idealurilor noastre *de libertate și de unitate națională*.

Să ne închinăm deci, cu neprihănită iubire acestei vrednicii uriașe a celor două Biserici românești, cari ele singure ocrotesc și astăzi în *infernul de peste Feleac*, sufletul neamului, spre a ni-l reda tot atât de curat la apropiata prăznuire triumfătoare a *reîntregirilor* noastre depline și definitive.
